Falusi Márton

Platón állama és a mi bizantinizmusunk

Hét mozaikdarab

1.

Ha teheted, menj innen, menj, amerre látsz, mert Nyugaton minden előny, ami itt hátrány.

Ki ne hallott, hallatott volna efféle mondatot, akár az atyai józanságon, akár borközi hangulatán szűrve át keserű szavait? Ki ne gondolta volna már komolyan életében legalább egyszer, és ugyan ki gondolta volna igazán komolyan? Nem győzzük sorolni a száműzötteket, emigránsokat és bokorugrókat, akik mégis komolyra fordították a szót. Rákóczit, Mikes Kelement, Kossuthot, Jászit, Bartókot, Márait, Kovács Imrét, Szabó Zoltánt, Cs. Szabót, Borbándi Gyulát, Határ Győzőt – de hiszen ez már a ködös múltba vész. Nem a peregrinatio tudásszomja hajtotta őket a szép híves patakra, mint Apáczai Csere Jánost, hanem menniük kellett; menekülniük az erőszak, az országvesztés vagy a kompromittálódás elől. Máskülönben, ha el nem is pusztulnak, az állam közjogi kerete, fojtogató légköre megnyomorította volna szellemüket.

Levélben, fanyar humorral búcsúzom a kétheti lappá visszafogott hetilap munkatársaitól mint leköszönő főszerkesztő: a nagy magyar kontraszelekció úgyis együvé sodor még bennünket. Szakmában a következetes értékelvűség megbosszulja magát, akár párkapcsolatban a szerelemelvűség. A minőséghez ragaszkodó hamar meggyengíti pozícióját, és Szindbád sosem lesz családfő. Nálunk a tisztség vagy bűnben fogan, vagy bűnbe torkollik; ritkán töltik be huzamosabb ideig becsületesen. *Ahogy lehet* – felel rá tragikusan Reményik Sándor szállóigéje. A Bethlen Gáborig visszamenő doktrínát túl kiterjesztően szokás értelmezni. Mennyit engedjen, mit adjon fel az elveiből, aki nem tágít tőlük? Kompromisszumkészség és megalkuvás. Mintha a történelem körforgásában most az 1930-as évek elejének klímája térne vissza, a különböző világnézetek szélsőségesen eltávolodnak egymástól, ezért egyre nagyobb szükségét szenvedjük, hogy az államlét értéktartalmairól folytassunk vitát. Észveszejtő mondatra

Falusi Márton (1983) költő, esszéista. Legutóbbi kötete: *Kiöltözünk és bemosakszunk* (versek, 2020).

riadtam föl éjjel. Az a kijelentés igaz, aminek az ellentétéről is megbizonyosodhatunk. Az igaz kijelentés után eredek.

Posztmodern irodalmunk hirdette, hogy a mű vonuljon ki a valóságból, és rejtőzzön el a szövegekben. Posztdemokráciánk azzal kampányol, hogy tudományosan bizonyított, milyennek kell lennie a valóságnak, ezért a választó rá se hederítsen.

Miféle valóság?

Röntgensugár alá fektetik jobb felső végtagomat. Felvétel. Az asszisztens szeme villan az üvegfal mögött: ebből próbálom kiókumlálni, mit sejtet a monitor.

Platón a szofistát, az államférfit és a filozófust szeretné elhatárolni egymástól, egyúttal a létezőt és a nem létezőt (*A szofista*). „Tehát akkor a létező maga, ahány egyéb dolog csak van, ugyanannyi szempontból nem létezik, mert nem lévén az, amik azok, csak egy szempontból: önmaga szempontjából létezik, a számtalan többi szempontból viszont nem létezik." A szofista – szemben a filozófussal és az államférfival – „az ellentmondás művésze, a látszatutánzás színlelő fajtájából, aki nem az isteni, hanem az emberi képmásalkotás látszatra dolgozó neméből a szavakkal való szemfényvesztés osztályrészét sajátította ki magának". Bezzeg a filozófus és az államférfi „szemét állandóan a lelkében levő alkotmányra fogja függeszteni", jóllehet a tökéletes állam az ideák világában székel: „az mellékes, hogy van-e valahol, vagy lesz-e: mindenesetre csak ennek az államnak az ügyeit intézheti, másét semmi esetre sem" (*Az állam*). Az európai kultúra hajnalán, mire a művészet elkezdett foglalkozni a valósággal, az meg is szűnt. A mítoszok őrizték. Minden más illúzió, sziluett a barlang falán.

Mire kultúránk végén a művészet kiábrándult a valóságból, az totálissá vált. Árad a képernyőből, és mi menekülnénk, amerre látunk, de nem látunk ki belőle. Bezárt a járvány a négy fal közé, naponta új rendelkezésekhez alkalmazkodom, mégis a világegyetem szédítő terei, a halál sóhajtásai környékeznek meg.

2.

A szabályok általánosak és tetszetősek. Hétkor kelek, nyolckor gyalog indulok gyógytornázni a Fiumei úti baleseti sebészetre, szeptemberben rövidgatyát, november végén bélelt nadrágot, maszkot, sálat, sapkát, kesztyűt is viselek, eleinte két piros lámpa tartóztatott föl, végül csupán egy, mert önkéntelenül is kitapostam az ideális íveket, a bejáratnál lázat mér a katona, kézfertőtlenítés, lekóválygok az alagsorba, másfél méterre egymástól várakozunk a kezelőlapra, hogy a kijelölt ajtórésen a levelesládába dobjuk, törülközőt terítek a betegágyra, hengerezés, bordásfal, fel a lépcsőn, az utolsó rántott csirkemájas szendvicset melegíti meg a büfés, hazasétálok, van fél órám a vásárlási idősávom kezdetéig, püfölöm a laptopot, telefonálok, este hattól nyolcig a Ligeten átvágva nyakamba veszem a várost, az elsötétítés után kifulladásig olvashatok. Könnyebbség, hogy semmi sem billent ki az ingerszegénységből. Nehézség, hogy a penzum

javát magamnak szabom ki. Vajon mi a nagyobb kihívás? Elfogadnom, hogy a mások által hozott szabályok az érdekemet szolgálják, vagy – autonóm módon – a szabályalkotás saját kontómra, egyéni felelősségemre?

Öntörvényű, különc ember benyomását keltem a szomszéd házat cserepező ács szemében, ki- és bebúvik, jár-kel a tetőn, gyanakodva méreget, leskelődik. Leengedem a redőnyt, gurtnija ujjaimat horzsolja. Platón az államot Homérosz csalóka látszatvilágától, az „erény árnyképeinek" utánzásától kívánta elszakítani, hogy a filozófusok, vagyis az államférfiak ideáival vesse össze. Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás állammetafizikái ugyanígy üldözték el a valóságot a természetjogba, Isten Országába, az isteni, az örök és a természeti törvényekbe. Sokan egészen a vesztfáliai békekötésig nem is hívják államnak a középkori, kora újkori királyságokat. A mai, hétköznapi fogalmaink szerinti valóság a modern állammal egyszerre született meg; a polgárjogi kódexek előírásai a törvényi és a történeti tényállásokat ugyanolyan precizitással akarták rögzíteni, mint a realista nagyregények az emberi psziché és a társas viszonyok mozgásfolyamatait. Platón – vagy talán inkább főhőse, Szókratész – elvonta Homérosz normaalkotó hatáskörét; sem ő, sem a tragédiaköltők nem tiltakozhattak, Stendhal és Balzac viszont versengtek a Code Napóleonnal. De korábban az angol polgári forradalomban kiharcolt alkotmányosságot sem csak Locke elmélete alapozta meg a képviseleti kormányzásról, hanem Milton is az *Elveszett paradicsom*ban, amelynek egyik jelentésrétege az Atya és a Sátán, a monarcha és a jogosan lázadó republikánus konfliktusát ábrázolja. A demokratikus jogállamok eszmei alapja, az emberi méltóság védelme a liberalizmus közvetítésével a racionális felvilágosodás, a középkori kereszténység és a klasszikus antikvitás természetjogából, az istenképiség és a látszatok látszatának tévhitét cáfoló bölcs ember ethoszából származik. Tehát Szókratész és Jézus, a szentek és az öntudatos polgár szekuláris mítosza történetileg folytonos. Ölre mehetnek a filozófusok, hogy az állam vagy a jog, az állam vagy a nemzet keletkezett-e előbb, és melyikük legitimálja a másikat; a Biblia példabeszédeihez és az alkotmányos jogelvekhez, később az írásbeliség irdatlan kultúrájához, még később a történelem és a szépirodalom, a művészettörténet és a műalkotások új fogalmainak értelmi rendszereihez ugyanazzal a hermeneutikai eljárással fért hozzá a politikai közösség.

Platón utópiája, az államról rajzolt meghökkentően tüzetes képe tovább él a jogállamok metafizikájában; csak éppen az ideák az emberi jogok alakját öltik fel. A modern demokráciák a filozófus, az államférfi és a szofista háromosztatú valóságfelfogása helyére a polgár és a művész ontológiai kettősét iktatták, ami az állam- és kormányformák helyességénél sokkal mértékadóbb ismérv. E két életformát persze előfeltételezik az államhatalmi ágak elválasztása, a jogegyenlőség, az általános választójog, a szólás- és véleménynyilvánítás szabadsága és a többi formális alapelv, ám a valódi államcél, a nyugati demokratikus közösségek politikai küldetésének teljesítése attól függött, hogy a személyiség két oldala, a szabálykövető, hagyománytisztelő polgári és az öntörvényű, hagyományteremtő művészi attitűd, a kétféle valóság ne zárja ki egymást. A polgári

minőség ugyanis a művészi minőség nélkül nyárspolgárrá, a művészi a polgári nélkül széplélekké alacsonyítja le a szubjektumot. A nyárspolgár puszta alattvaló, gépiesen, vakbuzgón engedelmeskedik a külső szabályoknak, a széplélek öntudata – ahogy Hegel meghatározza: „önmagában való abszolút bizonyossága" –, belső szabályai nem igényelik mások elfogadását. Erre a modellre kiváló példa Schillernek „a szép látszat államáról" értekező művészetfilozófiája (*Levelek az ember esztétikai neveléséről*); miképpen ezt ültetik át a gyakorlatba *A nürnbergi mesterdalnokok* című Wagner-opera művészpolgárai/polgárművészei, akiknek életvitele a mesterségbeli tudást és a szubverziót, a céhes korlátoltságot és az alkotó felszabadultságot, a törvényt és a képzelőerőt kiegyensúlyozottan hangolja össze.

Erre az innovatív, mégis tradicionális kultúrára vágytak a Nyugatra távozók, és erre vágyom én is; akár írok, akár lapot szerkesztek. És kudarcra vagyunk kárhoztatva. A haza veszélyezteti a polgári és művészi humanizmust, mert visszahúz, hátráltat, féken tart, elfojt, elhanyagol. Nélküle mégis senkik lennénk. A haladás veszélyezteti… mit is veszélyeztet? Mióta is vesszük tudomásul, hogy bizonyos nyugati vívmányok, jogi és társadalmi intézmények – gyűjtőnéven: szabályok – átvétele a magyarság homogenizálódását, a népek tengerében való feloldódását szorgalmazza és vetíti előre? Idegen értékekkel mindig idegen érdekek maszkírozzák magukat? A népi mozgalom autochton, harmadik útja járhatatlannak bizonyult. Igaz, harminc éve a rendszerváltoztatók is legfeljebb gondolatban szembekötősdit játszva gázoltak hepehupáin. Kölcsey, Erdélyi János, Ady, Jászi, Szabó Dezső és sokan a terepfelverők közül ugyanazzal bajlódtak, amivel mi.

Ne legyünk részrehajlók – nem azért, mintha tartoznánk ezzel bárkinek is, pusztán igényességből. A modernizáció úttörői szívesebben akasztanak tengelyt az anyaföldön, semmint az idegenekkel összezördüljenek. A xenománia megint csak veszélyezteti a humanizmust. Betegesen undorodunk attól, ami a miénk, vagy kényszeresen felelnénk meg annak, amivel hitegetnek. Végletes identitásrepertoárjainkat nem mérsékeltük, sőt napjainkban megint egyre inkább kileng az inga. Vajon mi az, ami valóban a miénk? *Egész világ nem a mi birtokunk*. De miért ne lehetne miénk az európai kultúra? Hasonló a hasonlóhoz vonzódik: egyik nemzeti magaskultúra a másikhoz. Föllapozom Schillert. „Az erők félelmetes birodalma és a törvények szent birodalma között az esztétikai alakítóösztön észrevétlenül épít egy harmadikat: a játék és a látszat vidám birodalmát, ahol leveszi az emberről minden viszony bilincsét, és fizikailag is, morálisan is eloldja őt mindattól, aminek kényszer a neve." Milyen régóta bénít bennünket a rossz beidegződés, hogy a filozófia – amely se több, se kevesebb, mint a rendszeres gondolkodás – idegen a magyarságtól, az elméleti kíváncsiság csak túlintellektualizálja a tenni akarást. Föl sem tűnik, hogy emiatt becsüljük alá magunkat, emiatt nem érezzük költészetünket gondolatinak, prózánkat eléggé kísérletezőnek, és emiatt esünk gyakran túlzásba, hajlunk a gondolati görcsösségre, az erőltetett experimentalizmusra.

3.

Akik itt maradtak, arra kényszerültek, hogy megkettőzzék otthonukat, *honjukat* leljék a *hazában*. Jóízlésre tegyenek szert ellenszegülve a zsarnokságnak vagy a tohonyaságnak. Arra kényszerültek – lett légyenek akár államférfiak, akár írók, akár tudósok –, hogy a művészi életforma sajátosságait érvényesítsék ott is, ahol normális esetben a polgári életformának kellene dominálnia. A mai napig minden művészünk politikus és minden politikusunk művész, de nem a szó pragmatikus, elkoptatott jelentésében, ahogy például a 20. század első harmadával számot vetve Thomas Mann a „szellempolitikust" használta (*Egy apolitikus ember elmélkedései*). A művészi valóság a politikában az állam túlműködését, a politikai valóság a művészetben az állam alulműködését okozza. Platón, aki a közösség szempontjából a zenét és a matematikát többre tartotta a költészetnél, odáig nem merészkedett, hogy Homéroszt költőként becsmérelje. Kulturális kánonunk szereplőit a politikai megbízhatóság mércéjével értékelik át újra és újra, politikusaink pedig hivatásuknak érzik, hogy az életvilág totalitásával foglalkozzanak, így végső soron mindenütt tobzódik a hozzá nem értés.

Nem véletlen, hogy az olyan korszakos művészeink, mint Vörösmarty, Arany János, Ady vagy Bartók új kollektivitáseszményt fogalmaztak meg, egyúttal – művészek lévén – meg is kérdőjelezték azt. Tessék, újfent az igaz, aminek az ellenkezője is igaz! Aki nem kételkedik, nem is hisz. Nem szeretheti magát, aki nem vonzódik máshoz, aki nem törekszik szenvedélyesen az önképzésre, arra, hogy megváltozzon. Hazáját sem szeretheti, csupán birtokolhatja, aki nem vágyik el innen. A feudális ember extenzíven kizsigereli földjét, a polgár intenzíven műveli. Művészeink ismertek rá a magyarságra, de tudósaink és politikusaink nem alkothattak belőle rendszert, államot, átfogó társadalmi programot. Weöres Sándor és Makovecz Imre micsoda életműveket emeltek az antropozófia ingoványos talaján, de világnézetük az irodalomban, az építészetben rekedt, és ott is magányos hegyorom! Ezért éli meg a magyar művész végső soron bukásként a fontosságot, és ezért nem részesülhet méltó dicséretben soha. Kudarcai, ellentmondásossága, világnézeti disszonanciája együtt jár klasszisával, formátumával, de a „magyar élet antinómiáit" (Németh László) nem oldhatja fel; etikailag nem polgárosodhat.

Mindannyiszor, amikor csak a vita contemplativát a vita activára cserélték, művészeink jelenléte elhalványult; jövevényként kezdtek mozogni a nyilvánosság színpadán. Történelmünk során a politikai élőlényként, *zóon politikon*ként föllépő alkotó embertípus képviselői a jogi és szociológiai értelemben vett államközösség kultúrája helyett megannyi egyéni ellenkulturális stratégiát dolgoztak ki, amelyekből sohasem vált fősodratú nemzeti kultúra. Az ismert okok miatt az állam sohasem lehetett a nemzeti kultúra valódi értékeinek biztosítéka, ezek az értékek viszont éppen belőle, a biztosíték sajgó hiányérzetéből fakadtak. Sem a *Bánk bán*, sem a *Concerto* valósága nem pótolhatta a nyugati államfejlődés valóságát, de a törvények helyett is tanúskodtak a magyar létezés tragikumáról,

haza és haladás kibékíthetetlen paradigmáiról, a földrajzi távlattól és a morális testtartástól megroppant lélek vívódásairól. Állami mivoltunk szégyenteljessége történetileg számos materiális okkal magyarázható. Az önálló államiság hosszú időre megszűnt, folyton rabigát vettünk vállainkra. Vagy ide sorolhatjuk az etnikai narratívát, a „nemzetiségi mumust", mely a felemásan polgárosuló magyar nemesség és a hozzá felemásan asszimilálódó idegen ajkú polgárság torlódását, illetőleg a polgári társadalomból kiszorított paraszti rétegek elmaradottságát tartja perdöntőnek.

A származás, folyton a származás. Nincs két ember, akik ne bizalmatlankodnának, amiért egyikük innen jön, másikuk odavalósi. Beszélgetés sem indulhatott sokáig anélkül, hogy a felek lekáderezték volna egymást. De mi a helyzet a 21. században? Származásnélküliségünk még feszélyezőbb. Minél nagyobb a mozgásterünk, hogy önmagunk lehessünk, annál kisebb részei vagyunk önmagunknak. Szüleink szociális és kulturális státusa nem kevésbé determináló tényező, mint régen, ám a stafírung és a hagyaték nyomorúságosabb. A kiemelkedés, a kitörés perspektívája, a társadalmi mobilitás a semmibe ágazik. Nem lehetünk sem különbek, sem gyarlóbbak felmenőinknél; csupán pénztelenebbek vagy módosabbak. Mi tagadás, gyerekkoromban az irodalom – amellett, hogy a csalódásokat feldolgozhatóvá tette – presztízst is jelentett. Meggazdagodással nem kecsegtetett, csak tekintéllyel, ami viszont minden képzeletet felülmúlt. Nézzünk csak körül, mivé züllött a magyar irodalom! Hamarabb szedi meg magát belőle a tehetségtelen, mint hogy a tehetségest – díjtalanul bár – erkölcsileg jutalmazzák. Elég a minőségelvet említenem, hogy gőgös írónak, alkalmatlan főszerkesztőnek kiáltsanak ki. Ezoterikus tanok, téves hivatkozások, fogalmazási malőrök viszik el a pálmát. Az írói csoportok egymást túllicitálva gyalázkodnak, melyikük mond nagyobbat, s felel meg inkább az ideák fényét többé vissza nem verő politikai látszatnak. A művész a politikus, a politikus a művész kegyét keresi, s mindkettő a közönségét, a közönséges emberét, aki saját áporodott közegében, digitális fényképalbumának rendezgetésével tetszeleg. A valóság platóni *kép*viselete kötelező *maszk*viselet az ideák kötelező távolságtartása nélkül.

4.

Odakötöztek a székhez, akárcsak Platón barlanglakóját. Elektródák bizsergetik tricepszemet az izomlazító frekvenciatartományban; karomnak vissza kellene nyernie a teljes funkciót. Anatómiai tablók. Elsuhanó köpenyek. Könyökmankó rézsútosan előre, az érintett alsó végtagot előzi a másik. Cigarettával kalimpáló nővértunikák válltól lefelé az udvaron. Kalüpszó nimfák tüsténkednek körülöttem, a fizikoterapeutám sarkában a magnetoterapeutám; nem engednek tovább, amíg föl nem épülök. Látótérszűkület. Senki sem láthat az orránál tovább, sorsa mégsem elviselhető anélkül, hogy az egészre következtetne. Akinek

közvetlen környezetét megfertőzte a vírus, retteg tőle, akinek rokonait, barátait eddig megkímélte, alig hisz a pandémiában. Mi közvetítheti a valóságot? Egyedül az állam: hinnünk kell neki. Idelenn, az alagsori rendelőben teljes az egyenlőség, tekintet nélkül arra, ki mivel foglalkozik, mennyit keres. A hierarchianélküliség édeni vagy pokoli deklarációja mégis kitermeli a felületes rátartiságot. Méltóságos és kegyelmes urak rétegei helyett kifürkészhetetlen kasztok tagolják a betegek társadalmát. Felkészítő tanfolyam a túlvilágra.

Elhiszem, hogy tudom, mi folyik egy járványkórházban, csak mert itt töltöm a délelőttöket, és elhiszem, hogy egy ország vall polgárának, csak mert kiadja könyveimet. Az ország? A kormányzat? A szakma? Irodalmi tudatunk nélkül az államhatár fölismerhetetlen irkafirka, az államtest ákombákom volna. Semmi sem választana el bennünket Európától, és semmi sem kapcsolna össze bennünket vele. Hihetnénk, hogy dróton rángatnak az istenek vagy a marslakók. Ki hajkurássza velünk a szuverenitás délibábját? Mire utolérjük, szertefoszlik. Az állam jogilag és morálisan megalapozott – nem pusztán hatalmi konglomerátum –, sőt ez az állam lényegi alapvonása. Morális kötőerő van ugyan a kozmopolita igazságosság szintjén is, ám a kanti kozmopolita jog nem eliminálhatja az állam szuverenitását. Ugyanakkor a jogállam nem rendészeti és bürokratikus eszme, hanem az európai kultúra legősibb rétege. Angolok, franciák, németek nemzeti kultúráiból párolták le az évszázadok. Jogállam nem az, amelyben a jog szabályai uralkodnak az emberek helyett, hiszen jogot a zsarnok is alkot, hanem az, amelyben kiszámítható eljárásokra és döntési kompetenciákra támaszkodhatunk, nem pedig a kijáró emberek befolyására. A posztmodern állam, a posztdemokrácia azért töri föl fokozatosan a politikai közösség morális fundamentumát – s mond le arról, hogy a szociálisan hátrányos helyzetűeket felzárkóztassa, vagy a kulturális nihilizmus terjedését gátolja –, mert azzal kalkulál, hogy polgárainak boldogulását, versenyképességét ily módon segíti elő, ily módon alkalmazkodik a nemzetközi piac farkastörvényeihez. Emiatt viszont a hagyományos állam a nomád nemzetközi államalakulatoknak, a multinacionális vállalatok önkényének szolgáltatja ki népét. Ez is paradoxon. A jó kormányzás nemzetköziesedik, hogy a globális világrendben a polgárok autonómiáját biztosítsa, minekutána megszünteti működését, hogy végül ne legyen, ami a polgárok autonómiáját elismerje. Ám egy másik kérdés is égeti szájpadlásunkat. Hol húzódnak a személyi szuverenitás határai, amikor digitális alakmásainkba beleolvadunk? Individuális szinten sem könnyű a digitális anarchia és az elszigetelődés személyiségroncsoló hatását egyaránt kiküszöbölnünk.

Fölocsúdok az alagsorban.

Miért Közép-Európa a kontinens elátkozott vidéke? Vessünk egy pillantást a térképészeti röntgenfelvételre: fémek, drótok, remekül illeszkedő, kényelmes ortopédiai implantátumok. Ha nem is kényelmes, de megszokható. A magyar államiság sajátossága szerkezeti torzulásaiban gyökeredzik. Mivel azonban legfőbb értéke az, hogy sajátos – különállásának jogalapja utánozhatatlan egyénisége –, nem számolhatók föl ezek a torzulások. Nyugatra vágyódásunk és

Kelethez kötöttségünk – előbbi az ideáltipikus közösségi forma, utóbbi a bizantinizmus letéteményese – eszmetörténeti paradoxon: a modernizáció jegyében el szeretnénk szakadni Kelettől, ám teljes elszakadásunkkal ugyanúgy kockára tennénk függetlenségünket, állami szuverenitásunkat, mint a Nyugattól való leszakadásunkkal.

A magyar politikai állam érdeme, hogy fenntartja a polgári társadalom kultúráját, őrzi a nemzeti identitás kulturális emlékezetét, amely viszont – merőben hálátlanul – minduntalan a politikai állam sérültségéről és balgaságáról tudósít. Hiába mosolyogjuk meg a szellemtörténetet és a nemzetkarakterológiát, ha Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó*ban annyi megfontolandót vet papírra. Hiába fogadkozom, hogy ezt a témát a 20. században felejtem. Bármihez is fogok, ide lyukadok ki. A középkori zarándok, a stilizátor francia, a telepes angol, az örök humanista olasz, a soha meg nem elégedő, megszállott német vándor – és a hozzájuk képest hitványabb, finitista magyar bujdosó kísértetei nem nyugszanak. A tipizálás magyarázóerő nélkül is a fejlődés lehetősége ellen érvel. Olyat írni, olyan lapot szerkeszteni, amelyik kiutat mutat.

Életünk eseményei szervesen összefüggnek, ezért nemcsak absztrahálva *estem pofára*. Jobb könyökízületem szilikonprotézise a transzhumán egzisztenciát előlegezi meg. Nem vezethetek, egy hónapig be sem indítottam az autómat: krahácsol, mert bedöglött és letapadt a motorolaj, mint felső légutakban a nyák. A márkaszerviz munkafelvevője felém fordítja a monitort: bensőséges fotók a rozsdásodó lengéscsillapítókról, a cserélendő kipufogócsőről, stabilizátor szilentről, fékbetétről, féktárcsáról. Ezzel a gyámoltalan mozdulattal hajoltam közel a sebész íróasztalához is, csak ővele az újracsavarozott jobb karomban vájkáltunk. Mechanikus lények szerelőcsarnokban és kórteremben. Diszkréten odacsúsztatják a visszautasíthatatlan árajánlatot, milyen alkatrészeket rendeljünk meg, hogy kötelességeinknek gördülékenyen eleget tegyünk. Nem, az emberi tényező, a kreativitás, az intuíció úgyis keresztülhúzza a hideg számításokat! Így szoktunk felcsattanni. Keresztülhúzzák? Vajon meddig? A nemzetek utáni kor egyúttal az államok utáni kor is, amely a klasszikus politizálásnak és a polgári társadalomnak a történelem és a művészet kategóriáival együtt vet véget. Nincsenek többé politikai értékek, csak termékek, a nyelvpolitikai küzdőtéren csattanós maszlaggal táplálkoznak. A történelmi eseményeket átesztétizálja a médiakultúra, hogy a kanapén elfogyaszthassuk és fölkérődzhessük őket.

Föl sem fogtuk ezt a korszakfordulót, máris egy újabb küszöbén állunk. A biológiai test utáni technohumanizmusében. Nem ahhoz tartottuk magunkat, amit Heidegger a *Levél a humanizmusról* lapjain követelt, hanem ahhoz, amit megjövendölt. A tudomány felkészült génállományunk módosítására, hogy az örök egészség és fiatalság ígéretével huzalozza át az agytekervényeket. Ezután végképp nem államalakulatok ítélkeznek jövőnkről, hanem globális techóriások, és nem anyanyelvünkön közlik, miként határoznak róla, hanem a számítógépek programnyelvén. A jogról – akár tetszik, akár nem – egyszerre

hántják le állami, államközi és államok feletti rétegeit, mint a hagymahéjat, hogy a valóságot a kettes számrendszer parancsuralmának vessék alá. Hamarosan visszasírjuk a nemzetközi ítélőszékek és a szupranacionális szervezetek topikus természetjogi argumentációját, mert a ius cosmopoliticum még az államok kantiánus szellemiségű együttműködéséből következik. Mi még a modern polgári demokráciát sem hoztuk létre, de már az antropocént meghaladó technokrata civilizáció hatalomátvételét kell ellenőrzésünk alá vonni.

Byung-Chul Han szerint az immunitás társadalmát a neuronális paradigma váltja fel; a fenyegetés immár nem kívülről érkezik, hanem belülről: önkizsákmányolásunk abba az illúzióba ringat, hogy bármire képesek vagyunk, ha törődünk a testünkkel, a testedzés kultuszát ápoljuk (*A kiégés társadalma*). Nem csak tűrjük, de egyenesen várjuk, hogy az ideghálózatok az elektromos hálózatokhoz csatlakozzanak, és kikapcsolják hagyományos tudatunkat. A házi karantén és a mindennapi gyógykezelés futurológiáját tanulom. Hogyan fogják hívni az új embertípust korunk Nietzsché-i, az infobarbárok? Don Delillo új regénye, a *Nulla K* könyörtelenül szembesít a tervszerű halál és feltámasztás utópiájával. „De van-e kapcsolat a régebbi hitekhez és vallásgyakorláshoz? Olyan radikális technológia vagyunk-e, amely egyszerűen megújítja és kiterjeszti az örök élet egymás sarkát taposó hagyományait?" A beszélő nevelőanyja elmegy meghalni, hogy gyógyíthatatlan betegségét legyőzendő szerveit egyenként hibernálják, később pedig újra összeállítsák belőlük az embert. Nem ezt a hátborzongató aktust hajtják-e végre társadalmi léptékben a nagy járványügyi intézkedések?

5.

Megágyaztam a gyógytornász munkaállomáson, összeszorított foggal viselem a nyújtás és hajlítás tortúráját. Nem telik sok időbe, és robotok fogják végezni a rehabilitációt, de az én intelligenciám, akárcsak mindenki másé, már most is mesterségesen vezérelhető. A bicepszem makacsul ellentart, pedig a rádiusz fájadalommentesen sosem jön helyre. Meddig vívható az európai kultúra utóvédharca? Ki védi a normalitást? Az európai felsőbbrendűség-tudat és a magyar Európa-ellenesség jelszavai csapnak össze, amikor évezredes ismeretek esnek az új gondolkodás martalékául. A politika világviszonylatban sem az, aminek Machiavellitől Rawls-ig elképzelték. A művészetet és a művészettörténetet sokszor elparentálták, mégis él és virul mindkettő, még ha a szavak jelentése változik is. Nem így a politika: a közjó, a közérdek és a közösségi identitás dekonstrukciója felélte az ilyen nevű tudásforma végső tartalékait. Mentsük, ami menthető. Hazaiak híján külföldi mintákat igen, de külföldi olvasókat nem kölcsönözhettem az értelmiségi hetilapnak. Konklúzióm lesújtó. A jobb- és baloldali propaganda elzsongította a zömében egyébként is műveletlen közönséget, ezért az ugyancsak eltompuló Nyugaton még érvényes írásmód nálunk

esélytelen. A korábban soha nem tapasztalt szellemi nincstelenségben pedig nem közelíthetünk ahhoz, amitől minden más állam is egyre messzebb kerül. Nincs összetett mondat, összetett gondolkodás az állam nélkül – csak a fogyasztásra kondicionáló reklámszlogen –, de már az állam sincsen az elmélyülés oldalán.

Lassacskán tizenöt év kutatómunkáját a gyakorlatban igazoltam azzal, hogy az irányadónak tekintett szellemiség, a magyar eszmetörténet régi álma, a politikai-kultúrpolitikai nyilvánosság porondján sohasem arathat győzelmet. Mégsem szerencsétlenség, ami történt. Nem azért, mert a mi bizantinizmusunk lényege, hogy az egyén számára a szenvtelen autoreflexió – vagyis az elsajátított bizantinizmus lényegének belátása – az utolsó tisztességes cselekvési forma, noha ez kétségtelen tény. Bizantinizmusunk azonban anélkül alakul át az ideológiák és a meritokrácia utáni ochlokráciává – melyet a digitális anarchia kommunikációs válsága hat át –, hogy azok az ideológiák és az a bizonyos meritokrácia bármikor is kibontakozhatott volna. Prohászka is a fájó pontra tapintott. „Az oligarchia tehát a magyarságban nem egyszeri történeti jelenség, hanem inkább természetes életstílus, lélekforma, s legáltalánosabban talán úgy fejezhető ki, hogy az egyén minden körülmények közt úrnak érzi magát, abban a tudatban él, hogy vannak alantállók, akiknek törvényt szabhat s akikkel rendelkezik, s ezt a kiváltságos úri voltát éreztetni akarja és tudja." Másutt konstatálja, hogy „a magyar sohasem képes valóságos szükségleteinek megfelelően cselekedni", függetlenségvágyunk, jogi formalizmusunk, ábrándjaink, szellemi bujdosásunk rombolja érdekfelismerő képességünket.

Nagy karriert fut be az államformák platóni körforgása. Véget nem ér, ha nem az arisztokrácia, a legkiválóbbak uralkodnak; a timokrácia a hatalom és a tulajdon egybeeséseként meghatározott oligarchiává alakul, mely ellen a tömeg fellázad, és a közösség a demokrácia, az anarchia, végül a zsarnokság grádicsain hanyatlik alá. Nem tudjuk, hogy a jogállamot – Platón arisztokratikus államformájának, valamint a szekularizált valláserkölcs legkiérleltebb modern elméleti konstrukcióját – bárhol megvalósították-e már maradéktalanul, vagy Európa úgy járt vele, mint Platónnal Szicília: tervei a kivitelezés során visszásságokat okoztak. Nem tudjuk, bár többen híresztelnek magukról effélét. Bizonyos azonban, hogy öröklött bizantinizmusunk főként ezt irigyelte a Nyugattól. Az 1989-es rendszerváltoztatás után nem sokkal azonban a gazdasági versenyképesség, a magas életszínvonal lett az elérendő államcél. Jóhiszeműen hozzátehetjük, hogy nemcsak mi, de a politeiát, az ideális államformát, az észszerű kormányzást a középosztály túlsúlyára alapozó arisztoteliánus gondolkodás is megfordította a platonikust. Tehát az antikvitás sem jutott dűlőre, hogy az anyagi biztonság előbbrevaló-e a szellemi szabadságnál.

Prohászka szellemtörténészként az értelmi valóságot vizsgálta, nem a materiálisat; a keresztény metafizika kulcsfogalmát alkalmazva állapítja meg: „kikiszakadunk a misztikus corpusból", vagyis közösséggé szerveződésünk természetjogilag károsodott. A belső ösztönből cselekedni kész, jellemét fejlesztő

Wilhelm Meister vagy Parsifal helyett a csodaváró Csongor és a sodródó Toldi fejezik ki a magyarság alkatát, mentalitását. Ismét a műalkotások valósága, elvégre Goethe, Wagner, Vörösmarty és Arany János egy különleges korszellem, a romantika hatása alatt – pontosabban klasszicizmus és romantika határán – tettek hitet a művészi realitás mindenhatósága mellett. Államfejlődésünk kivételes állapota a reformkor, amikor az irodalmi valóság detronizálta a közjogit. Platóntól Hegelig csak az itáliai reneszánsz vette magának a bátorságot, hogy „az állam mint számítással keletkezett, mint tudatos teremtmény, mint művészi alkotás" (Jacob Burckhardt: *A reneszánsz Itáliában*) konstituálódjon; máskor ez elő nem fordulhatott volna.

Hegel sem a művészetben kutatta az abszolút Szellemet. Pontosabban úgy vélte, hogy mindennek megvan a maga csillagórája, s a művészeté leáldozott. Ki nem zárta, noha fenntartással kezelte, hogy egyszer újra fölemelkedik. *Esztétiká*ja mintegy ebből indul ki: „Számunkra a művészet már nem a legmagasabb rendű mód, ahogyan az igazság létezést szerez magának. […] Platón elég keményen szembeszállt Homérosz és Hésziodosz isteneivel. A műveltség fejlődése során általában minden népnél elkövetkezik egy korszak, amikor a művészet túlmutat önmagán." A Nyugatra az avantgárd törte rá ismét a kaput azzal a követeléssel, hogy a művészetet a szellem „legmagasabbrendű szükségletének" könyveljék el. Megkockáztatom, hogy az avantgárd a magyar irodalomtörténetet nem azért nem forgatta föl fenekestül, mint a többi nemzetét, mert az írók történelmi felelősségérzete gátat vetett a zabolátlan kísérletezőkedvnek, hanem ellenkezőleg, a magyar bizantinizmus sohasem engedte az irodalomnak szöveguniverzumába való visszahúzódását, ezért végig az jellemezte, amit Hans Belting így foglal össze: „a művészek és a politikai gondolkodók elképzelései szerint a jövő az, ahová az avantgárd előresiet, hogy a többiek majd követhessék" (*A művészettörténet vége*). Prohászka Lajos az 1930-as évek elején a modernség szabadságtörténetének magyar fejezetében a műalkotásoknak osztotta a főszerepet, miként a *Mi a magyar?* antológia szerzőgárdájának túlnyomó többsége is, akiket Szekfű Gyula azután kért föl, hogy *A vándor és a bujdosó* diagnózisán felpaprikázódott. Prohászka Schiller álláspontjára helyezkedik. „A kultúra mindenesetre a sors jegyében hat, de a szabadság jegyében keletkezik. Valamely tudományos rendszer vagy erkölcsi kódex, műalkotás vagy államforma mindenkor a szabadságból születik, de mihelyt kész: sorsává válik az illető népközösségnek. S éppúgy a meglevő kultúra összes dialektikus ellentéteinek megoldása sem a sors, hanem a szabadság jegyében történik."

Szabadság vagy sors? Mi választjuk, kik lehetnénk, vagy kiróják ránk, kik legyünk? Bizantinizmusunk felveti az önelvűség lehetőségét. Saját utunkon hátha nem távolodunk a Nyugattól, hanem másképpen érünk el ugyanoda, avagy máshová érünk, addig feltöretlen vidékre. Ennek tüneményes megnyilvánulása a turanizmus sok-sok bizarr, a tényektől elrugaszkodott kuriózuma, kevés nagy eredménye. Mindenesetre az utóbbiak közé tartoztak Medgyessy Ferenc szobrai, Medgyaszay István és Toroczkai Vigand Ede épületei vagy

Körösfői-Kriesch Aladár és a gödöllői művésztelep oeuvre-je. Ennél azonban meghatározóbbak, akik az ősiben, az archaikusban találtak rá a sajátosan magyarra, s a népművészet romantikus eszméjét a paraszti kultúra sajátot és egyetemest szintetizáló dallam-, motívum- és formakincsével helyezték új távlatokba. Minél sajátosabb valami, annál egyetemesebb, és fordítva. Nem csupán szenvedéstörténetünk, hanem őstörténetünk is egyedülálló értékeket teremtett; a vidéki népességre pedig nemcsak mint a második jobbágyság kárvallottjaira, hanem mint a modernitásnak hamisítatlanul eredeti stíluseszközöket kínáló adatközlőire is tekinthettünk.

Csakhogy a művészetfilozófiai – irodalom- és zenetörténeti –, illetőleg antropológiai fogalmakkal gondosan dokumentált kulturális jelenség az állami berendezkedés mibenlétéből is levezethető: az állami integritását és szuverenitását újra és újra elvesztő népnek a művészet által kellett újra és újra nemzetté válnia. *Nota bene* a magyar történelem személyes megrázkódtatások sorozataként és társaslélektani traumaként is feldolgozandó egyik legnagyobb korszakváltása Trianon névvel sajátos kultúrát alakított ki, s ezáltal a vesztességtudat zavaraiból, fogyatékosságaiból szellemi tőkét kovácsolt. Nemcsak a kisebbségi identitás morális és esztétikai értékeket, a regionalizmus és az egyetemesség eszméjét szinoptikusan kezelő programjai – az erdélyi *transzszilvanizmus*, a vajdasági *couleur locale* (Szenteleky Kornél), a felvidéki *vox humana* (Fábry Zoltán) – tárgyalhatók e címszó alatt, hanem egyúttal az „anyaország" magatartásmódjai is, amelyek között olyan szélsőségesen eltérő jelenségek tarthatók számon, mint például a Horthy-rendszer revizionizmusa és a kádári tabusítás vagy akár a *schizma-pör* (1928) és a folklórmozgalom 1970-es évektől szárba szökkenő reneszánsza. Mindig a művészi valóság volt a mértékadó – még ha rebelliót szított is.

Hegel Világszelleme nem nyugodhatott meg a filozofikus stádiumban, a művészet felé regrediált. Mindazok, akiket – módfelett félrevezetően – az 1990-es években „liberálisnak" keresztelt el a magyar közbeszéd, s a magyarságban csak a rossz bizantinizmust hajlandók megpillantani, Platón, Hegel és más bölcselők – kiváltképpen Danto, Rorty és Derrida – szándékos félreértésével, poétikusan ostorozták hazájukat. Érvkészletük javát Platón *Prótagoras*ából is meríthették. Ízelítőül neki adjuk át a szót: „félretéve a költőket, a saját magunk erejéből kellene beszélgetnünk, hogy megmérhessük önmagunkat és az igazságot". Mi a legfőbb baj állítólag a költői hagyománnyal, a politikaművészettel? Nem beszélgetést kezdeményez, hanem monologizál. Kioktat, akárcsak a zsarnokok. A posztmodern poétikai eszközök azért erőltetik egészen a modorosságig a „filozofikus gondolatiságot", hogy Platón dialogikus nyelvén csatlakozzunk a Nyugathoz. Ami azonban kimaradt, többé nem pótolható, és ez a „poétikus" igyekezet önáltatás is, mert különnemű dolgokat kever össze. A kulturális kánon és a jogállam demokratizmusát ráadásul hamar kikezdte a tömegkultúra, a tömegdemokrácia és a jogszabályi infláció. Hiányzott az értéktudatosító, stabil hagyomány, és hiányzik ma is.

6.

A posztmodern ochlokrácia nem a csőcselék uralmát jelenti, mint Arisztotelésznél, hanem a mesterséges intelligenciáét. Ez úgy készíti elő hatalomra kerülését, hogy előbb az embert gépesíti, hajszolja végkimerülésbe.

A bizantinizmus ízig-vérig posztmodern jelenség. Iustinianus bizánci császár parancsára összegyűjtötték a római jog szabályait a 6. században. A *Codex Iustinianus*, amely ezután a *Corpus iuris civilis* ősforrása (ez ugyan némileg leegyszerűsítő, mert ősforrásnak inkább a *Codex Theodosianus*t tekinthetjük), a hatalmas jogi kultúra kodifikációja révén hosszú időre megmerevített valamit, ami korábban folytonosan alakult. Arnold Gehlen kifejezésével élve a kultúra „kristallizálódott" ezáltal, jéggé dermedt. Érdemes Iustinianus jogtudósainak tevékenységét összehasonlítani a brit William Blackstone-éval, aki a 18. században foglalta össze a common law joganyagát, és nemcsak az amerikai alkotmányozásra tett elementáris hatást, de az esetről esetre formálódó, élő jogi kultúra felfogása a konzervatív államfejlődés prototípusa is: tradíció és innováció arányos elegye. A római jog valójában modernebb volt, mint a Bizánci Birodalom, ahol eredményeit felhalmozták, s a Római Birodalom helyreállítása iránt táplált vágyat jelölte. Egy másik politikai közösségnek, egy későbbi korban kellett újra felfedeznie ahhoz, hogy hatni tudjon, és ne furcsa akcentusáért vagy régisége miatt tiszteljék. Blackstone *Kommentárok* című munkája viszont olyan kulturális gyakorlatot szabályozott, amely Amerikában is szervesült, és alapját képezte az Egyesült Államok mai napig tartó alkotmányos szabadságtörténetének. Bizánc mintegy bekeretezte a kultúrát, aranyfüsttel bevonta és ikonként kifüggesztette, Nagy-Britannia jogtárakba, eljárásokba illesztette. Előbbi az imádat tárgyát előállítva a gyönyörködtetést, utóbbi a vitatkozókat érvekkel ellátva a használhatóságot szolgálta. A kinyilatkoztatás, illetőleg a kételkedés kultúrája.

Miben áll az a hagyomány, amely nem kövül meg, nem hat idegenül? A hagyomány, amelybe a közösség magától értetődően „beleszületik"? Azért nincs magyar konzervatív gondolkodás, mert nincs olyan hagyományunk, amelyhez konzervatív módon kapcsolódhatnánk. Heroikus munkát vállaló történelmi alakjaink sem forraszthatták össze a megszakadt magyar tradíciót; hiába mondhatjuk büszkén, hogy nekünk ugyan nem volt Edmund Burke-ünk, de volt Széchenyink. Megfogadtuk-e a népi írók legfőbb intelmét: elvész a nemzet, ha nem saját kultúrájában él? Amikor a szent mániákus, Jókai Mór regényeivel magyarosította a német ajkú polgárságot, vagy Szabó Zoltán szót emelt a „műmatyóberendezések" ellen, még sokkal inkább a saját kultúránkban éltünk, mint ma, amikor az olcsó külföldi ponyvát is magyarul vesszük kézbe, és a paraszttáncok lépéseit falvakra lebontva dokumentáltuk.

A nem kevés bölcsességről árulkodó amerikai paleokonzervatív, Russel Kirk írta, hogy az amerikai kultúrát eredendően a brit kultúra négy pillére tartja: az angol nyelv és irodalma, a joguralom (a kontinentális jogban: jogállamiság), a képviseleti kormányzás és az erkölcsi meggyőződések corpusa (*Amerika brit*

kultúrája). A valódi konzervativizmus saját logikáján belül enged teret a modernizációnak, a változó körülményekhez történő alkalmazkodásnak, a társadalom- és kultúrkritikának. Bizánc, az ügyes kompilátor, a műgyűjtő, a régiségkereskedő nem kamatoztatta kincseit, hanem múzeumba zárta. A magyar konzervativizmus védjegyeként sokáig Werbőczy *Tripartitum*át mutathattuk föl, amelyet korszerűtlensége méltán tett nevetségessé, joggal avatott szimbólummá Ady és a polgári radikálisok retorikájában. Mit mutathattunk föl azután? Tormay Cécile *A régi ház*át vagy Herczeg Ferenctől a *Pogányok*at? Kirk kvadriviumának egyetlen eleme vitt középponti szerepet a magyarság életében, az anyanyelvi irodalom. Egyetlenként pedig mindenért – jóért, rosszért egyaránt – az irodalmi hagyományt magasztaltuk és kárhoztattuk. Erre vezethető vissza, hogy kortárs irodalomtörténet-írásunk a magyar stílustörténetet a Nyugathoz képest állandó fáziskésésben levőnek rekonstruálja.

Scruton vitriolos, túlzásra hajlamos könyve, a divatos újbaloldali filozófusokkal leszámoló *Futóbolondok, csalók, agitátorok* megnevezetlenül is Kirk konzervatív alapvetését állítja követendő példának, az elérendő kulturális identitásnak Dworkinnal, Foucault-val, Habermas-szal és másokkal szemben. Hobsbawm bírálatakor például ekként fogalmaz. „Aki a társadalmat osztályszempontból nézi, arra programoz minket, hogy ellenségeskedést lássunk mindenfajta intézmény mögött, amit az emberek éppen az ellenségeskedés kordában tartására hoztak létre. A nemzet, a jog, a hit, a hagyomány, a szuverenitás eszméi azokat a dolgokat jelölik, amelyek egyesítenek bennünket." Mi, magyarok sosem lehettük konzervatívok, mert sem a nemzet, sem a jog, sem a hit, sem a szuverenitás nem adtak szilárd támpontot. A nemzeti liberalizmus kivételes eszmetörténeti időszakát legjobbjaink is sikertelenül kívánták föleleveníteni a 20. században. Torzszülött konzervativizmusunk és torzszülött liberalizmusunk csorbáit a mindegyre radikális népi és urbánus modernizációs ajánlatok csakis baloldalról igyekezhettek kiköszörülni. Ennek történetét a szakirodalom és a szépirodalom egyaránt bőségesen feldolgozta. Azt azonban most látjuk világosan, hogy a posztdemokrácia és a technohumanizmus beköszöntő korszakában nincs többé esélyünk a kiegyensúlyozott nemzeteszme és az önelvű állami berendezkedés megteremtésére. Keserves ez a tapasztalat.

Különös egybeesés, hogy az önálló ír államért is harcoló költő, William Butler Yeats verseiben Bizánc az időtlen szellemi nagyszerűség, a műremekek kultúrájának a szimbóluma. Nem Amerika, hanem Konstantinápoly partjainál köt ki. A *Hajózás Bizáncba* utolsó strófája teszi mindezt nyilvánvalóvá. „Lelkem többé, levetvén testemet, / Semmi természeti formát nem ölt; / De milyet görög aranymívesek / Keze zománc-aranyból remekelt, / Ébren tartván álmos császár-szemet, / Vagy dall, hogyha egy aranyágra űlt, / Bizánc urainak s úrnőinek / Arról, mi volt, mi van, s mi még lehet." Ez az utolsó mentsvárunk? Hogy mozdulatlanul bezárkózzunk az ikonikus múltba, magunkra aggassuk a régi kincseket, mint a posztmodernek és mint a bizánciak?

7.

A soromra várok, hogy betoljanak a műtőbe. Két napja, ötödmagammal élek a föld alatti előkészítő helyiségben. Elvették a telefonomat, a ruháimat, a tisztálkodószereket. Elbódított a szakadatlanul csöpögő infúzió és fájdalomcsillapító, betegtársaim eszelős jajveszékelése éjjel-nappal. Ha kiürül a tasak a fölém lógatott rúdon, azonnal cserélik; tisztul a vesém, s a töltekezésre nem kell gondot fordítanom. Minden vagyonom a futáskor, balesetem idején is viselt egy szál, elnyűtt gumírozású alsónadrág. Voltaképpen szégyellem: derekamra csavarom a lepedőt – takarót, párnát nem kaptam –, amikor kivonszolódom ürítkezni.

Zsong a fejem, és szabad vagyok. Félig álom, félig a másvilág. Megkönnyebbülök, levetem a málhát. Magatehetetlenül oldódom el testemtől; el tudom képzelni, hogy lelkem újat választ a Platónnál aprólékosan taglalt szertartás szerint. Kívülről és felülről vizsgálhatom, ki hogyan cselekszik, mire a Dormicumot adagolják. Becsempésztek nekem egy könyvet, Marilynne Robinson regényét, a *Háztartás*t. Még abba kapaszkodhatnék, felemelő olvasmány, de semmi kedvem, hogy megosszam a figyelmemet. Ez a hely nem kórterem, nem fegyelmező intézmény vagy templom. A lehető legmesterségesebb, a gyógyítás csúcstechnológiáját alkalmazó üzem, ahol mégis utoljára érezhető a fenséges emberi természet.

Megyek, amerre látok, mert odaát minden előny, ami itt hátrány.

Bánhegyesy Antal: Orthodoxia-sorozat